
Az értékállandóság és annak érvényesülése a modern magyar magánjogban

Juhász Ágnes*

A tanulmány célja az értékállandóság szerepének és a szerződéses jogviszonyokban való gyakorlati érvényesülésének feltárása. A szerző az értékegyensúly, értékarányosság és értékállandóság hármis dogmatikai kategóriájából kiindulva történeti és aktuális jogszabályi példákkal alátámasztva vizsgálja az értékarányosság fenntartásának, illetőleg a megbomlott értékegyensúly helyreállításának lehetőségeit.

Kulcsszavak: szerződéses egyensúly, értékarányosság, értékállandóság, értékviszonyok megváltozása, bírói szerződésmódosítás, válságjog-alkotás

The principle of value stability and its application in modern Hungarian private law

The aim of this study is to explore the role of value stability and its practical application in contractual relationships. Starting from the three dogmatic categories of value balance, value proportionality, and value stability, the author examines the possibilities of maintaining value proportionality and restoring disrupted value balance, supported by historical and current legal examples.

Keywords: contractual balance, proportionality of value, stability of value, change in value ratios, judicial amendment of contract, crisis law-making

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2025.3.122>

1. Bevezető gondolatok

Az értékállandóság gondolata Bíró György professzor munkásságával többszörösen is összefonódik. Polgári jogi jelenséggént Tanár Úr egyik kedvelt kutatási témáját képezte, olyannyira, hogy 1992-ben kandidátusi értekezése is ebben a témakörben született meg.¹ Az értékállandóság kifejezés azonban számára nemcsak ebben a megközelítésben volt jelen, hanem számára érték-állandóságot, az értékek állandóságát is jelentette: fontosnak tartotta egyrészt az elődök (pl. *Novotni Zoltán*) hagyatékának megőrzését és továbbadását az ifjabb jogászgenerációk felé. Felismerte – és elismerte – ugyanakkor azt is, ha valaki valamiben tehetségesnek bizonyult, és fontosnak, sőt, egyenesen egyik

* Habilitált egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Intézet, Polgári Jogi Tanszék

¹ Bíró György: *Az értékállandóság biztosítékai a kötelmi jogviszonyokban* (kandidátusi értekezés), Miskolc, 1992 [a továbbiakban Bíró (1992)]

küldetésének is tartotta, hogy a tanítványokban felismert tehetség mint érték állandóságát tanítással, mentorként folyamatosan fenntartsa és az elmélet (magánjogtudomány) és gyakorlat (pl. ügyvédi praxis) területén egyaránt utánpótlást neveljen.

A jelen tanulmányban az egykori – ma már szintén polgári jogász – tanítvány az értékállandóság témakörét az említett kandidátusi értekezés megvédését követően több, mint harminc évvel vizsgálja, különös tekintettel arra, hogy a 21. században folyamatosan változó gazdasági környezet (pl. infláció, válsághelyzetek stb.) miként fejt ki hatást a szerződéses értékviszonyok alakulására.

2. Értékegyensúly, értékarányosság és értékállandóság

„A kötelmi jogviszonyból keletkező szolgáltatások – ezen belül a leggyakoribb kötelemkeletkeztető tényállásból, a szerződésekből fakadó szolgáltatás – eredeti értékegyensúlyának védelme, valamint ehhez kapcsolódóan az értékarányok időközben beálló eltolódásának megakadályozása a modern magánjog alapvető feladata.”²

Bíró György kandidátusi értekezését az előbb idézett mondattal nyitotta, egyértelműen a (modern) magánjog feladataként definiálva a szerződéses értékegyensúly jogi védelmét és az egyensúlyban bekövetkező esetleges változások, értékarány-eltolódások kezelését. A fenti idézet kapcsán – a Bíró által mondottakkal összhangban – több megjegyzést is érdemes megfogalmazni. A szerződéses értékegyensúly kezelése bár a magánjog feladata, erre azonban csak abban az esetben van szükség, ha azt az adott kötelelem ténylegesen indokolja, és azt a szerződő felek maguk is igénylik. Mindezek hiányában a szerződéses értékegyensúly fenntartásának jogi eszközökkel való biztosítása nemhogy nem kívánatos, hanem adott esetben kifejezetten ellentétes is lehet a felek akaratával.

A tanulmány kezdetén szükségesnek mutatkozik a vizsgált témakörhöz kapcsolódó fogalmi és elméleti keretek kijelölése, így különösen az alapvető kifejezések tisztázása, hiszen az *értékállandóság* mellett számos egyéb, a szerződéses szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékéhez kapcsolódó további kifejezés (pl. *értékegyensúly*, *értékarányosság* és *értékaránytalanság*) is megjelenik, amelyek fogalmi meghatározása szintén indokolt.

A *szerződéses egyensúly* (*értékegyensúly*) kifejezés alapvetően a szerződéses szolgáltatás és ellenszolgáltatás egymáshoz való viszonyát írja le. Bíró a szerződési szabadság alapelve kapcsán utalt arra, hogy a felek – jogszabályi keretek között gyakorolt³ – tartalom-meghatározási szabadsága magában foglalja a szerződéses szolgáltatások értékviszonyainak meghatározását is.⁴ A felek kifejezett rendelkezése hiányában a jog vélelmezi a szerződés visszerhességét, melynek értelmében a

² Bíró (1992) i.m., 1. o.

³ Vö.: például Ptk. 6:60. § a jogszabály által meghatározottszerződési tartalomtól vagy a Ptk. 6:78. § az általános szerződési feltétel szerződéses tartalommal való válásáról.

⁴ Bíró György: *Kötelmi jog. Közös szabályok. Szerződésstan*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2010 [a továbbiakban Bíró 2010]), 234. o.

szerződéssel kikötött szolgáltatásért – ha tehát a szerződésből vagy a körülményekből más nem következik –, ellenszolgáltatás jár.⁵ Bíró felhívja azonban a figyelmet arra, hogy a jogalkotó által elvárt és normative, a visszterhesség vélelmének kimondásával „elrendezett” vagy a felek által a szerződésben kifejezetten rögzített értékegyensúlyi (arányossági) helyzet nem jelent egyben értékazonosságot, matematikai értelemben felfogott egyenlőséget, minthogy „*az értékegyensúly követelménye eltér bizonyos értékelődést a szerződés megkötésekor a felek szolgáltatása között.*”⁶ Vannak ugyanis olyan helyzetek, ahol a szerződéses egyensúly nem áll fenn. Ezek egy részénél az értékek közötti eltolódás jogszerű (pl. ingyenes szerződések, szerencseszerződések, stb.), míg más esetekben az egyensúlyhiány jogellenesen áll fenn (pl. feltűnő értékaránytalanság, uzsorásszerződés), mely esetekhez a jog – az értékarányosság követelményének biztosítása érdekében – az érvénytelenség jogkövetkezményét kapcsolja.⁷

A polgári jog szempontjából tehát elvárásként fogalmazódik meg a szerződéses (érték)egyensúly biztosítása: abban az esetben, ha a szerződéskötéskor nincs a felek által szándékolt jogszerű egyensúlyhiány, úgy a szerződéses szolgáltatásoknak – a Ptk. 6:61. §-a által rögzített visszterhesség vélelme értelmében – egymással arányos módon, *egyenértékűen* kell fennállniuk. Az egyenértékűség azonban nemcsak a szerződéskötés időpontjában követelmény, hanem annak – különösen tartós jogviszonyok esetében – a jogviszony fennállásának teljes időtartama alatt teljesülnie kell. Ezzel kapcsolatosan mondja ki Bíró, hogy „*[a]z értékarányosság követelményének egy tartós jogviszonyban való fenntartását az értékállandóság igénye jelenti.*”⁸ Ebből levezetve tehát az *értékállandóság* nem más, mint *a szerződés eredeti, szerződéskötéskori értékarányainak, egyensúlyának folyamatos fennállása, „időbeli értékmegőrzés”,* amelynek fenntartása azonban – ahogyan arra fentebb már utaltunk –, csak a szerződéses kötelelem jellege és a felek erre irányuló akarata, ilyen irányú igénye esetén indokolt.

A felek által nyújtandó kölcsönös szolgáltatások közötti kisebb aránytalanság önmagában még nem áll ellentétben az egyenértékűség követelményével. A gyakorlat ezeket az aránytalanságokat, eltéréseket a piaci viszonyok természetes velejáróinak tekinti, amelyek ennek megfelelően nem teszik szükségessé a jogi beavatkozást.⁹ Ezzel szemben viszont felmerül az értékviszonyok védelme (és korrekciója) olyan esetekben, amikor az egyenértékűség különösen durva sérelmet szenvedne.

3. A szerződéses egyensúly zavarai

3.1. Jogellenesen egyensúlyhiányos helyzetek. A polgári jog különös figyelmet fordít azokra a helyzetekre, ahol a szolgáltatás és ellenszolgáltatás eredeti, felek által

⁵ Ptk. 6:61. §

⁶ Bíró (2010) i.m., 234. o.

⁷ Vö. Ptk. 6:97-6:98. §§

⁸ Bíró (2010) i.m., 239. o.

⁹ Benke József: Első könyv. Bevezető rendelkezések, In: Bodzási Balázs – Tőkei Balázs (szerk.): *2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 25-80., 40. o.

elfogadott arányai nem valamilyen külső körülmény hatására változnak meg, hanem az értékarányosság, a szerződéses szolgáltatások egyébként elvárt egyenértékűsége, az egyensúlyi helyzet már a szerződés megkötésének időpontjában sem állt fenn. Mindazokban az esetekben, amikor a szolgáltatás és ellenszolgáltatás – a szerződés megkötésének időpontjában, tehát egy statikus állapotban elvárt – arányai közötti effajta (lényeges) eltérésnek nincs jogszerű alapja (jogellenesen egyensúlyhiányos), a jogalkotó a szerződéshez *az érvénytelenség jogkövetkezményét* kapcsolja.

Hatályos polgári törvénykönyvünk (2013. évi V. törvény, a továbbiakban *Ptk.*) ebben a körben több tényállást is említ, amelyet azonban az érvénytelenség mint jogkövetkezmény szempontjából eltérő módon kezel. Bíró ebben a körben említi a feltűnő (a kandidátusi értekezésekor hatályos polgári jogi szabályoknak megfelelően a szakirodalomban objektívnek nevezett) értékaránytalanságot, az értékbeli tévedést (és az értékben való megtévesztést), az uzsorás szerződést, valamint az értékviszonyokra is kiható gazdasági erőfölényt.¹⁰ Az említett tényállások kapcsán lényeges elhatárolási szempont, hogy míg feltűnő értékaránytalanság esetén elegendő az aránytalanság feltűnő mértékének megállapíthatósága, addig az értékre vonatkozó tévedés, megtévesztés, valamint az uzsorás szerződés esetében további, szubjektív többletelem (az értékaránytalanságot vagy annak fel nem ismerhető voltát a másik fél okozza, másik fél helyzetének kihasználása) fennállásának igazolása is szükséges.¹¹

a) *Feltűnő értékaránytalanság* fennállása esetén, vagyis amikor a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke között *a szerződés megkötésének időpontjában* úgy áll fenn feltűnően nagy aránytalanság, hogy a szerződő felek egyikét sem vezeti az ingyenes juttatás szándéka, a Ptk. a sérelmet szenvedett fél számára biztosítja a szerződés megtámadásának jogát.¹² Kizárt ugyanakkor a szerződés megtámadásának a lehetősége, amennyiben a sérelmet szenvedett fél a feltűnő értékaránytalanságot felismerhette vagy ennek kockázatát vállalta.

A Ptk. normaszövege egyértelművé teszi, hogy az értékaránytalanságnak a szerződéskötés időpontjában kell fennállnia, és a jogalkotó kifejezetten ehhez a helyzethez kapcsolja az érvénytelenség (szerződés megtámadhatósága) jogkövetkezményét.¹³ Azokban az esetekben, amikor a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékbeli arányossága eredetileg (a szerződéskötéskor) fennállt, és az csak utóbb változott meg („utólagos értékmódosulás”¹⁴), a jogalkotó más jogintézményeken, így például a lehetetlenülés¹⁵ vagy a bíróság általi

¹⁰ Bíró (1992) i.m., 43. o.

¹¹ Az említett érvénytelenségi tényállások elhatárolását lásd részletesen: Sándor István: A feltűnő értékaránytalanság egyes elméleti és gyakorlati aspektusai, *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/3. sz. (2. klsz.), 50-69., 52-54. o.

¹² Ptk. 6:97. §

¹³ Nyilvánvalóan kivételt képeznek a tényállás alól azok a helyzetek, ahol a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti aránytalanság fennállása jogszerű volt, annak alapját a felek egybehangzó akaratelhatározása képezte (szándékoltan egyensúlyhiányos helyzetek). Részletesen lásd Bíró (1992) i.m., 34-42. o.

¹⁴ Bíró (1992), 49. o.

¹⁵ Ptk. 6:179. §

szerződésmódosítás¹⁶ tényállásán keresztül kezeli a szerződéses egyensúly megbomlását. (A későbbiekben az említett jogintézmények általi korrekciós lehetőségekkel részletesen foglalkozunk.)

A feltűnő értékaránytalanság kapcsán szükséges ugyanakkor annak vizsgálata, hogy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás arányai közötti eltérés mikor tekinthető feltűnően nagy, és egyáltalán melyek azok a tényezők, amelyek az értékaránytalanság megállapításánál figyelembe vehetők, értékelhetők. A Ptk. nem jelöli ki a határt az aránytalanság feltűnő és nem feltűnő mértéke között, hanem az eljáró bíróságok mérlegelésére bízta, hogy az eset valamennyi körülményét megvizsgálva állapítsák meg, hogy egy adott tényállás mellett fennálló aránytalanság feltűnő-e vagy sem. Hasonlóképpen, korábbi polgári jogi kódexünk, a 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban *régi Ptk.*) sem adott iránymutatást az értékaránytalanság feltűnő mértékére vonatkozóan, azonban a régi Ptk. hatálya alatt megalkotott – hatályos Ptk. alkalmazása körében is irányadó – PK 267.¹⁷ kifejezetten meghatározza mindazokat a szempontokat, amelyek irányadóak a feltűnően nagy értékkülönbség és az ellenszolgáltatás megállapításánál. A hivatkozott PK I. része szerint a bíróságnak vizsgálnia kell a szerződés megkötésének körülményeit. Ezen túlmenően figyelemmel kell lennie továbbá a szerződés egész tartalmára, a forgalmi (érték-) viszonyokra, valamint az ügylet jellegéből fakadó sajátosságokra. illetve a szolgáltatás és ellenszolgáltatás meghatározásának módjára (pl. (részletfizetési kedvezmény kikötése, az értéktől eltérő ellenszolgáltatásnak sajátos okból történő felajánlása, versenytárgyalás stb.).¹⁸

A PK 267. tehát bár elsődleges segítséget nyújt a feltűnően nagy értékkülönbség és az ellenszolgáltatás megállapításához, a gyakorlat jól mutatja, hogy az eljáró bíróság az érvénytelenség jelen esetkörének megítélése során – a szerződés típusától és jellegétől függően – további különös szempontokra is tekintettel lehet.¹⁹

A feltűnő értékaránytalanság esetében a jogalkotó a szerződés megtámadása jogának gyakorlását egy további, szubjektív kritériumhoz köti, amikor kimondja, hogy nem támadhatja meg a szerződést az, aki a feltűnő értékaránytalanságot *felismerhette* vagy annak *kockázatát vállalta*. A felismerés – kellő gondosság tanúsítása mellett – lehetősége tehát kizárja a szerződés felűnő értékaránytalanság miatti megtámadását²⁰, csakúgy, ahogyan a fél általi tudatos kockázatvállalás (pl. szerencseelemet tartalmazó szerződések esetében).²¹ Megjegyezendő ugyanakkor, hogy az említett okok fennállása csak az adós vonatkozásában zárja ki a szerződés

¹⁶ Ptk. 6:192. §

¹⁷ Vö.:1/2014. PJE határozat, 1. pont.

¹⁸ A PK 267. szövege további számos szempontot is felsorol, így a bíróságnak figyelemmel kell továbbá lennie a szerződő felek bármelyikének esetleges külön igényére, fokozott érdekeltiségére a szerződés létrejöttében, csakúgy, mint a szolgáltatás minőségére, korszerűségére, újszerűségére, divatosságára és az értékesítési feltételekre.

¹⁹ A családi vagyoni szerződések vonatkozásában lásd például: BH 2000.539, BH 1994.537. A kérdést részletesen elemzi: Kriston Edit: Az értékaránytalanság, mint érvénytelenségi ok a családtagok vagyoni szerződéseiben, *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/3. sz. (2. Klsz.) 211-225. o.

²⁰ Lásd például a Fővárosi Ítéltábla Gf.40033/2025/5. számú határozatát, valamint a Győri Ítéltábla Pf.20052/2024/9. számú határozatát szerződés érvénytelenségének megállapítása tárgyában.

²¹ Lásd a Kúria Pfv.20651/2012/7. számú precedensképes határozatát szerződés érvénytelenségének megállapítása (öröklési szerződés érvénytelenségének megállapítása) tárgyában.

megtámadásának lehetőségét.²² A megtámadás jogát ugyanakkor a Ptk. alapján főszabályként maguk a felek is jogszerűen kizárhatják. (Kivételt képeznek az előbbi főszabály alól a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződések, ahol a megtámadási jog jogszerűen nem zárható ki.)²³

A feltűnő értékaránytalanság mint jogellenesen egyensúlyhiányos helyzethez kapcsolódóan a megtámadási jog gyakorlásán túlmenően a legfontosabb kérdés az, hogy a szerződés sikeres megtámadása esetében miként jár el a bíróság, milyen jogkövetkezményt alkalmaz. Abban az esetben, ha a bíróság a szerződést visszamenő hatállyal érvényesnek nyilvánítja²⁴, felmerül a kérdés, hogy miként történik meg a szerződésben fennálló – és érvénytelenséget okozó – aránytalanság korrekciója és ennek során „mi a helyreütési mérték.”²⁵ Amint Bíró írja, a szerződő felek érdekei a szerződéses érték vonatkozásában ellentétesek²⁶, ennek köszönhetően meghatározható egy olyan ún. *alkusáv*, amely egyfajta keretet ad, amelyen belül kialakul majd a szolgáltatás és ellenszolgáltatás egymáshoz viszonyított végleges aránya a szerződéses tárgyalások lezárultát követően. Éppen ezért, az ezen – tehát a felek érdekei által kijelölt – alkusávon belül a feltűnő értékaránytalanság esete eleve nem merülhet fel. Más szempontból nézve azonban, éppen ez az alkusáv az, amely bizonyos mértékben mégis csak kijelöli a feltűnő értékaránytalanság határát, ameddig – vagy ahonnan – számítva a felek által nyújtott szolgáltatások egymással arányosnak tekinthetők. A fennálló feltűnő értékaránytalanság esetében tehát – ahogyan ezt Bíró is kiemeli²⁷ – a megfelelő korrekciós érték csakis az alkusáv határa lehet, vagyis az, ahol a feltűnő értékaránytalanság még nem lenne megállapítható.

A feltűnő értékaránytalanság korrekciójával kapcsolatosan a korábban már hivatkozott PK 267. II. része úgy rendelkezik, hogy *„a feltűnően nagy értékkülönbségre alapított megtámadás következtében érvénytelenné vált szerződés esetében a szerződés érvényessé nyilvánításakor a bíróságnak olyan mértékű ellenszolgáltatást kell megállapítania, amely mellett az értékkülönbség már nem feltűnően nagy.”*

b) A felűnő értékaránytalanság mellett a Ptk.-ban megjelenő másik jogellenesen fennálló értékaránytalansági helyzet az *uzsorás szerződés*, ahol a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt köt ki.²⁸ Ezeket a helyzeteket a jogalkotó szigorúbban ítéli meg, és ennek megfelelően azokhoz már nem a szerződés megtámadásának jogát kapcsolja, hanem a semmisség jogkövetkezményével sújtja.

Fentebb már utaltunk arra, hogy a jogalkotó az uzsorás szerződés megállapíthatóságához az aránytalanság fennállásán túl²⁹ egy további, szubjektív feltétel teljesülését is megköveteli, amikor kimondja, hogy a szerződő fél a *másik fél*

²² Lásd a Fővárosi Ítéltábla Gf.40142/2024/14. számú határozatát szerződés megtámadása tárgyában.

²³ Ptk. 6:97. § (2) bekezdés.

²⁴ Vö. Ptk. 6:110. §

²⁵ Bíró (1992) i.m., 51. o.

²⁶ Uo.

²⁷ Bíró (1992) i.m., 52. o.

²⁸ Ptk. 6:98. §

²⁹ Vö.: BH+ 2002.8.389., BH+ 2011.2.76., Fővárosi Ítéltábla Pf.20348/2024/5.

helyzetét kihasználva köti ki a maga számára a feltűnően aránytalan előnyt. Lényeges kiemelni, hogy a jogalkotó a hatályos Ptk. vonatkozó szakaszának megszövegezésekor tudatosan mellőzte a régi Ptk.-hoz kapcsolódó ítélkezési gyakorlatban gyakran használt „szorult” jelzőt, ezzel is egyértelművé téve, hogy az uzsorás szerződés nem csupán a szerződő fél szorult helyzetének kihasználásakor állhat fenn, hanem azt bármely, szerződéses előny érdekében kihasználható helyzet, így akár a másik fél tapasztalatlansága, könnyelműsége, ítélőképesség-hiánya, kényszerhelyzete vagy információhiányos helyzete is megalapozhatja.^{30 31}

A bírói gyakorlat utal arra, hogy az uzsorás szerződés nem más, mint a feltűnő értékaránytalanság minősített esete³², ahol a szerződéses szolgáltatások közötti aránytalanság az egyik fél oldalán kikötött *feltűnően aránytalan előny* formájában realizálódik. Hasonlatosan azonban a feltűnő értékaránytalanságnál leírtakhoz, uzsorás szerződés esetében is a bíróság hivatott a „feltűnően aránytalan előny” kifejezés értelmezésére. Az ítélkezési gyakorlat a feltűnő értékaránytalanság és a feltűnő előny kikötésének megítélését alapvetően azonos szempontok mentén ítéli meg, utóbbit lényegesen szűkítve.³³

3.2. A szerződéses egyensúly megbomlása és annak kezelési lehetőségei.

*Nochta Tibor*ól sokszor hallott gondolat, hogy a szerződéskötés a kockavetéshez hasonlít: az ügylet megkötésének időpontjában ugyanis még nem lehet tudni, hogy pontosan mi is lesz a végeredmény.³⁴ Noha a szerződő felek akarata a szerződéskötéssel – néhány kivételtől eltekintve³⁵ – nyilvánvalóan egy adott (célzott) joghatás kiváltására irányul, ennek sikeressége azonban számos további tényezőtől függ, különösen azon szerződéses viszonyok esetében, amelyek tartós jelleggel bírnak.³⁶ A *Nochta*-féle gondolat jól érzékeltetni, hogy a szerződéskötés időpontját követően számtalan olyan változás állhat be akár a felek személyes helyzetében, akár a külső körülményekben, amely a felek számára kockázatot rejthet magában és

³⁰ Menyhárd Attila: Az érvénytelenség, In: Bodzási Balázs – Tókey Balázs (szerk.): 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 1469-1522. o. [a továbbiakban Menyhárd (2021)], 1493. o.

³¹ A helyzetkihasználás kérdésének megítéléséhez érdekes adalékul szolgál a Fővárosi Ítéltábla egyik határozata, amelyben az eljáró bíróság szerint, noha a felperes az adásvételi szerződés megkötésekor ténylegesen gazdasági kényszerhelyzetben volt, azonban ez a helyzet önmagában nem, sőt, még a felperes által hivatkozott további körülményekkel együtt sem eredményezett olyan válságos helyzetet, amely gazdasági társaság esetén az uzsorás jelleg megállapításához szükséges szorult helyzet megállapítását tenné lehetővé. (FIT Gf.40354/2022/5.)

³² Vö. A Kúria Pfv.20252/2013/4. számú precedensképes határozata szerződés semmisségének megállapítása tárgyában, I. pont

³³ Vonatkozó írásában Menyhárd a fenti módszert vitatja és álláspontja indoklásául kiemeli, hogy az előny nemcsak a szolgáltatások közötti értékkülönbséget jelentheti, hanem egy bármely módon elért szerződéses pozíció formájában is megjelenhet. Menyhárd Attila: Az uzsorás szerződésről, In: Kisfaludi András (szerk.): *Liber Amicorum – Studia L. Vékás dedicata*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1999, 221-240. o. (a továbbiakban Menyhárd [1999]).

³⁴ *Nochta Tibor*: Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság?, *Jog – Állam – Politika*, 2011/2. sz., 87-97.

³⁵ Lásd például a színlelt szerződés esetét. (Ptk. 6:92. § (2) bekezdés)

³⁶ A jogviszony tartósságának megítélésével kapcsolatosan lásd: Juhász, Ágnes: A polgári jogviszony tartósságának kérdéséről, *Jogtudományi Közlöny*, 2019/4. sz., 156-164.; Juhász, Ágnes: A jogviszony tartós jellege és annak jelentősége a szerződési jogban, *Erdélyi Jogélet*, 2022/3. sz., 103-118. o.

adott esetben a szerződéskötéskor még fennálló értékegyensúly megbomlására is vezet. Bíró szerint maga „[a]z utólagos értékmódosulás lehetősége és veszélye kétségtelenül hozzátartozik az üzleti kockázathoz”³⁷, az értékegyensúly felbomlása pedig „(...) a tartós jogviszonyok esetében fennálló, reálisan fenyegető anomália.”³⁸

Abban az esetben, amikor a szerződés eredeti, felek által elfogadott (szándékolt) egyensúlya megbomlik, a szerződéses értékek (szolgáltatás és ellenszolgáltatás) egymáshoz való aránya megváltozik, igényként merülhet fel ezen értékek állandóságának biztosítása. Ezen igény, mint Bíró írja, mindenkor természetes kíváncsiaként jelentkezik, jelentősen felértékelődik azonban minden olyan helyzetben, amikor a változás a pénz reálértékében áll be.³⁹ Minthogy a reálérték csökkenése (infláció) – vagy ritkábban növekedése (defláció) – folytán a pénz képtelen lesz betölteni általános egyenértékes funkcióját, a helyzet mindenképpen kezelésre szorul, az értékek állandóságát szükséges fenntartani. Ezzel kapcsolatosan Dezső Gyula követelményként fogalmazta meg, hogy az értékállandóság biztosítása egyidejűleg valósítsa meg a hitelező és az adós jogos érdekeinek védelmét.⁴⁰ (A jelen tanulmányban már az eddigiekben is sokszor hivatkozott kandidátusi értekezésében Bíró az akkori polgári jogi szabályanyag kapcsán úgy foglalt állást, hogy az az egyidejű adós- és hitelezővédelem biztosítására nem képes.⁴¹)

Az értékállandóság biztosításának módszerei sokfélék lehetnek. Vannak olyan módszerek, eszközök, amelyek segítségével maguk a szerződésben részes felek „belülről” biztosítják a szerződésben foglalt szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányosságát (*valorizációs kikötések*). Ezek a kikötések – álláspontom szerint – egyfajta *szerződésmentő klauzulaként* is felfoghatók, hiszen ezáltal a felek rendelkeznek arról, hogy a szerződésben beálló nagymértékű értékbeli változás esetén mi a teendő, mi lesz a további sorsa a közöttük fennálló szerződésnek.⁴²

A szerződéses értékek állandósága azonban *kívülről* is fenntartható, egyrészt a bíróságok, másrészt pedig a *mindenkori jogalkotó által*. Előbbi esetben a bíróságok – nyilvánvalóan valamelyik szerződő fél kérelmére eljárva – „kezelik”, „gyógyítják

³⁷ Bíró (1992) i.m., 49. o.

³⁸ Bíró (1992) i.m., 68. o.

³⁹ Bíró (1992) i.m., 15. o.

⁴⁰ Dezső Gyula: A kötelelem tartalma, In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog III. Kötelmi jog általános része*, Budapest, 1939, 400-451., 416. o.

⁴¹ Bíró (1992) i.m., 20. o.

⁴² A „szerződésmentő kikötés” (*salvatorische Klausel*) kifejezés elsődlegesen olyan kikötéseket foglal magában, amelyek szerződésbe iktatásával a felek arra vonatkozóan rendelkeznek, hogy a szerződés egyes részeinek érvénytelensége esetén mi lesz a sorsa az érvénytelenséggel nem érintett szerződésrészeknek. Ide sorolhatók elsődlegesen a szerződés oszthatóságára vonatkozó kikötések, azonban álláspontom szerint ebbe a körbe tartozhatnak azok a szerződéses kikötések is, amelyek egy értékaránytalansági helyzet bekövetkezése esetére rendelkeznek a szerződés sorsáról, az esetleges érték-korrekcióról és annak mikéntjéről. A szerződésmentő klauzulákról lásd bővebben: Beyer, Jens-Uwe.: *Salvatorische Klauseln: Bedeutung, Zweckmäßigkeit, Formulierungsvorschlag, Steuer, Wirtschaft und Recht 47*, Eul Verlag, Bergisch Gladbach, 1988; Baur, Jürgen F.: *Salvatorischen Klauseln*. In: Baur, J. F. (Hrsg.): *Festschrift für Ralf Vieregge zum 70. Geburtstag am 6. November*, De Gruyter, Berlin – New York, 1995, pp. 31-42; Marchand, Sylvain.: *Clauses contractuelles. Du bon usage de la liberté contractuelle*. Helbing Lichtenhahn Verlag., Basel, 2008, p. 246; Nordhues, Paul.: *Salvatorische Klauseln – Funktionsweise und Gestaltung. Juristische Arbeitsblätter*, Vol. 43 (2011), No. 3, pp. 211-216., pp. 213-214.

meg” az értékeltolódással sújtott, ekképpen „beteggé vált” szerződést (pl. bíróság általi szerződésmódosítás, feltűnő értékaránytalanság korrekciója), míg más esetekben a szerződésben beállt értékeltolódást maga a jogi norma orvosolja (pl. valorizációs rendelkezések).

3.2.1. A szerződés értékaránytalanságának felek általi rendezése. A szerződéses szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányainak megváltozása esetén az elsődleges megoldást – a szerződési szabadság, azon belül is a felek szerződéses tartalom meghatározására irányuló szabadságából adódóan⁴³ – a beállott értékaránytalanság szerződő felek általi rendezése jelenti, amely a rendezés időpontját tekintve az értékviszonyok megváltozásához képest lehet előzetes vagy utólagos.

Előbbi esetben a felek „elébe mennek a problémának”, amennyiben a szerződésükben eleve rendelkeznek arról, hogy miként kell eljárni olyan esetben, amikor a szerződéses szolgáltatások eredeti értékarányai a szerződéskötést követően valamilyen okból kifolyólag megváltoznak. Ezek a kikötések bár a rendelkezés időpontját tekintve előzetesek, azonban érvényesülésük utólagos, hiszen tényleges alkalmazást csak az értékviszonyok megváltozásával nyernek.

a) A felek általi *előzetes rendelkezés* módja az ún. *értékállandósági vagy értékmegőrzési (valorizációs) kikötések* szerződésbe foglalása. A régi Ptk. eredeti, hatálybalépéskori normaszövege kifejezetten elismerte a „pénztartozás értékállandóságának biztosítására irányuló kikötést” és arra vonatkozóan korlátozást is tartalmazott.⁴⁴ A hatályos Ptk. sem kifejezett rendelkezést, sem pedig tilalmat vagy korlátozást nem tartalmaz az értékállandósági kikötésre, ennek megfelelően az effajta kikötés szerződésbe foglalása elméletileg – a szerződési szabadság elvéből, különösen a szerződéses tartalom meghatározására irányuló szabadságból kiindulva – lehetséges. Az érékmegőrző vagy értékállandósági klauzulák körébe sorolhatók mindazok a kikötések, amelyek „*a tartós pénzbeli kötelmeknél a kifizetési (lerovási) összeg valorizációját szolgálják.*”⁴⁵

Maga a *valorizáció* a legegyszerűbben megfogalmazva *nem jelent mást, mint a pénzromlás korrekcióját*, a leértékelődő pénzhez (infláció) képest történő átértékelést. Valorizáció esetén a kiindulópontot a teljesítésnél a szerződéskötéskori pénzérték jelenti, azonban amennyiben a teljesítéskori pénz értéke (vásárlóérték) ennél alacsonyabb, úgy az értéket megfelelően korrigálni szükséges. Az átértékelés jogalapjául tehát maga a pénzromlás szolgál, annak *célja* pedig *a megfelelő értékkiegyenlítődség*. Ahogyan arra Bíró rámutat, a korrekció alapját az

⁴³ Vö. Ptk. 6:59. § (2) bekezdés.

⁴⁴ Vö.: Régi Ptk. 231. § (4) bekezdés. A hivatkozott szakaszt az 1977. évi Ptk. novella (1977. évi IV. törvény) helyezte hatályon kívül arra hivatkozással, hogy a világgazdaságban és a kapitalista országok valutarendszerében bekövetkezett változások miatt a korábbi korlátozás fenntartása már nem indokolt, az ún. „lebegő” árfolyamok mellett pedig már nem is alkalmazható. (L. A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről szóló 1977. évi IV. törvény indokolását.)

⁴⁵ Szalma József: Értékmegőrző (valorizációs) klauzulák a tartós pénzkötelmekben, In: Sándor István – Czirfusz, György (szerk.): *Kihívások a magánjog területén a 2020-as évek elején*. A Szladits Károly professzor tiszteletére Dunaszerdahelyen 2023. szeptember 21-én tartott konferencia előadásainak szerkesztett változata, Közgazdász Akadémia Kiadó, Budapest, 2024, 129-166., 162. o.

értékazonossági (identitási) gondolat képezi, hiszen a hitelező az átértékeléssel nem többletet szerez, hanem hozzájut az ügyletkötéskor megállapított, a hitelezőt a szerződéses jogviszony alapján megillető értékhez.⁴⁶

(Megjegyezendő, hogy a valorizáció lehetősége nemcsak a szerződő felek megállapodásán nyugodhat, hanem arról jogszabály is rendelkezhet, bár ez utóbbi megoldás a hazai magyar magánjogot tekintve meglehetősen ritka.⁴⁷ Mindazokban az esetekben, amikor a valorizáció alapját jogszabályi rendelkezés képezi és maga a jogszabály valorizál, e rendelkezés évről évre „megújítja” a szerződés adott elemét és ennek megfelelően az adott szerződéses rendelkezés „önmagát végrehajtva” automatikusan, bármely további jogi aktus szükségessége nélkül módosul. Abban az esetben, ha a jogszabály csupán az átértékelés kötelezettségét írja elő, úgy az nem automatikus, hanem annak realizálásához a bírói út igénybevétele szükséges.)

Amennyiben az átértékelésről a felek rendelkeznek, úgy a szerződéses kikötés irányulhat egyrészt magának a valorizációnak a kikötésére. Ilyenkor a felek az értékállandóságot követelményként fogalmazzák meg és arra vállalnak kötelezettséget, hogy az értékállandóságot a közöttük létrejött szerződéses jogviszony fennállásának teljes időtartama alatt biztosítják. Az is lehetséges azonban, hogy a felek megállapodásában foglalt valorizációs kikötés mennyiségi jellegű, amennyiben az kifejezetten a valorizáció mértékére irányul.

A gyakorlatban az értékmegőrző klauzulák számos formában megjelenhetnek. Itt említhetők meg például az árindex klauzulák, amelyek az inflációt „követik le”, vagyis egy adott szerződésben lehetővé teszik a szerződő felek számára, hogy a szerződésükben eredetileg rögzített árakat az idő múlásával hozzáigazítsák az inflációhoz (*inflációkövető korrekció*). Az értékkövetés (*indexálás*) különösen gyakori például a biztosítási jogviszonyoknál, ahogy a biztosítási díjat és a biztosítási összeget – az inflációt figyelembe véve – egyaránt megemelik annak érdekében, hogy az ne veszítsen értékéből. A szerződésbe épített effajta index-klauzulák esetében fontos, hogy a szerződés feltételei (leggyakrabban a biztosító által alkalmazott általános szerződési feltételek) egyértelműen meghatározzák az indexálás konkrét működési mechanizmusát, amelyre tekintettel a fogyasztó fel tudja mérni a számára ebből eredő gazdasági következményeket. Az indexálás pontos mikéntjének effajta egyértelmű rögzítése hiányában az adott általános szerződési feltétel tisztességtelennek minősülhet.⁴⁸

Bár a szerződéses értékviszonyok korrigálásának lehetősége a legtöbb esetben a pénz értékének romlásához, vagyis az inflációhoz kötött, nem kizárt az sem, hogy a felek a korrekció lehetőségét valamely feltétel, külső jelentős körülmény bekövetkezéséhez kössék.

A gyakorlatban jellemző volt továbbá⁴⁹ (és ma is az) a pénzszolgáltatás kirovó pénznemének értékálló valutában vagy aranyban való meghatározása is

⁴⁶ Bíró (1992) i.m., 91. o.

⁴⁷ Pl. 1928. évi XII. törvénycikk az egyes magánjogi pénztartozások átértékeléséről.

⁴⁸ Vö.: A Kúria Pfv.20768/2023/8. számú precedensképes határozata szerződési feltételek érvénytelenségének megállapítása tárgyában.

⁴⁹ A magyar magánjogban az 1875. XXXVII. évi törvénycikk (Kereskedelmi törvény, a továbbiakban Kt.) volt az első jogszabály, amely rendelkezett arról az esetről, amikor „a szerződés számolási értékéről vagy oly pénznemről szól, mely a teljesítés helyén forgalomban nincs”. Vö.: Kt. 326. § (2) bekezdés.

(*devizaklauzula, aranykikötés*).⁵⁰ Jogszabályi tilalom hiányában ugyanis – ahogyan azt a 6/2013. polgári jogegységi határozatában⁵¹ a Kúria is kiemeli –, a szerződő felek szabadon határozhatják meg a kirovó pénznemet (szabad számolás elve).⁵²

A régi Ptk. korábban már hivatkozott szakasza szerint a pénztartozást a szerződő felek erre irányuló kikötése hiányában a teljesítés helyén érvényben lévő pénznemben kellett megfizetni.⁵³ A fenti főszabály mellett ugyanakkor a Ptk. a felek számára lehetőséget adott arra, hogy a tartozás számolási értékét (kirovó) más pénznemben vagy éppen aranyban állapítsák meg. Ekkor a tartozást a fizetés helyén és idején érvényben lévő árfolyam (ár) alapul vételével kellett átszámítani, azt pedig, hogy ténylegesen (effektíve) mikor volt lehetőség az idegen pénznemben vagy aranyban történő fizetés érvényes kikötésére vagy teljesítésére a korabeli devizagazdálkodási szabályok határozták meg, egészen az 1980-as évek elejéig.⁵⁴

A külföldi pénznemben történő teljesítés kérdését a Kúria részletesen vizsgálta a devizahitelek kapcsán a fentebb már hivatkozott 6/2013. PJE határozatában, visszautalva a régi Ptk. 231. § (1) bekezdésében foglalt főszabályra és az attól – a felek konszenzusa útján – való eltérés lehetőségére is, vagyis amikor a kirovó és a lerovó pénzneme eltér egymástól. A Kúria felhívja a figyelmet arra, hogy az említett kivétel esetén a tartozást – a Ptk. 231. § (2) bekezdésében rögzített szabálynak megfelelően – át kell számítani, ez az átszámítás azonban „nem jelent pénzváltást, csupán a folyósított összegnek, illetve a törlesztett összegeknek a teljesítéskori árfolyam alapján történő kiszámítását.”⁵⁵

A kirovó és a lerovó egymáshoz való viszonyának szép összegzését adja Pomeisl András, aki a pénztartozás értékállandóságát a következőképpen ragadja meg: „A pénzben pénzre szóló tartozás szerkezetéből adódóan a pénztartozás értéke csak a kirovó pénznem értékéhez viszonyítottan állandó. Az értékállandóság a pénztartozások lényegi, a pénz természetéből adódó kérdése, mivel a pénz használati értékét nem anyagi tulajdonságai, hanem csereértéke határozza meg, amely különböző helyeken és időben nem állandó.”⁵⁶

b) A szerződéses szolgáltatások szerződéskötést követően bekövetkező aránytalanná válása a szerződő felek által *utólagosan* is kezelhető, hiszen a szerződő feleknek – a szerződési szabadság elvének fogva – *lehetőségük van arra, hogy szerződésüket módosítsák*, amely mint tartalmi módosítás, kiterjedhet a szerződéses szolgáltatások arányának korrekciójára is.⁵⁷ Ebben az esetben a felek általi rendezés

⁵⁰ A devizaklauzula értelmezésével kapcsolatosan lásd: Bessenyő András: A devizahitelek és a római jog II. A devizaklauzula lehetséges értelmezései, *JURA*, 2015/1., 5-12. o.

⁵¹ 6/2013. Polgári jogegységi határozat a deviza alapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatos perekben felmerült egyes elvi kérdések tárgyában (a továbbiakban 6/2013. PJE határozat). Az 1/2014. PJE határozat 1. pontja értelmében a 6/2013. PJE nemcsak a régi, hanem az új Ptk. alkalmazása körében is megfelelően irányadó.

⁵² 6/2013. PJE határozat, Indokolás, III. rész, 1. pont.

⁵³ Régi Ptk. 231. § (1) bekezdés.

⁵⁴ Régi Ptk. 231. § (2)-(3) bekezdés.

⁵⁵ 6/2013. PJE határozat, Indokolás, III. rész, 1. pont.

⁵⁶ Pomeisl András: *A devizaalapú kölcsönszerződések egyes dogmatikai kérdései* (doktori értekezés), Budapest, 2020, 478. o.

⁵⁷ A szerződés módosításának lehetséges irányairól lásd részletesen: Juhász Ágnes: *A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban*, Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 89-95. o.

válaszreakciót jelent a szerződésben beállt szolgáltatási érték-eltolódásra, feltéve, hogy erre vonatkozóan valorizációs kikötés formájában nem rendelkeztek. Elmondható, hogy az esetek többségében a külső körülmény (pl. válság, infláció, stb.) folytán megbomlott szerződéses egyensúly helyreállítása elsődlegesen a fenti körülmények által hátrányosan érintett, jogi érdeksérelmet elszenvedő szerződő fél számára fontos. Ez az igény azonban jellemzően csak az esetek csupán kisebb hányadában talál meghallgatásra a másik szerződő fél oldalán, hiszen az ő érdekeit jellemzően nem szolgálja az értékviszonyok másik fél által igényelt kiigazítása. Éppen ezért, ilyen esetekben a konszenzus elérése meglehetősen nehéz, és a megbomlott szerződéses egyensúly helyreállítása tárgyában végül legtöbbször egy, a szerződéses jogviszonyon kívüli szereplő, a bíróság dönt, aki a Ptk. 6:192. § szerinti feltételek fennállása esetén ítéletével módosítja a szerződést.

Lényeges ugyanakkor, hogy a bíróság általi szerződésmódosítás a szerződés felek akaratából történő módosításához képest csupán másodlagos, amennyiben arra csak abban az esetben van lehetőség, ha a szerződő felek közösen nem orvosolják a szerződéskötést követően a közöttük fennálló tartós hitelezési viszonyban beállt változások hatására felborult szerződéses gazdasági-kockázati egyensúlyt, a kialakult súlyos aránytalanságokat és emiatt a szerződésekbe való utólagos, külső beavatkozás válik szükségessé.⁵⁸

3.2.2. A szerződés bíróság általi módosítása. Abban az esetben tehát, *ha a megbomlott szerződéses egyensúly helyreállítására a szerződő felek által, konszenzus (módosító szerződés) útján nincs lehetőség*, bármelyik fél kérheti a szerződés bíróság általi módosítását, feltéve, hogy fennállnak a Ptk. 6:192. §-ban rögzített feltételek. A bíróság a szerződést ugyanis csak tartós jogviszonyban és csak abban az esetben módosíthatja, ha a felek jogviszonyában a szerződéskötést követően olyan körülmény állt elő, amelynek következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése a fél lényeges jogi érdekét sértené. A lényeges jogi érdeksérelm fennállása mellett további feltétel, hogy (a) a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható, (b) a körülmények megváltozását nem a bírói szerződésmódosítást kérelmező fél idézte elő, és (c) a körülmények változása nem tartozik ez utóbbi fél rendes üzleti kockázata körébe.⁵⁹

Amint arra a bírósági gyakorlat is utal, a szerződés bíróság általi módosításának célja a megbomlott értékegyensúly helyreállítása: a bíróságnak a feleket olyan helyzetbe kell hoznia, hogy a szerződéses egyenértékűség (értékarányosság) fennmaradjon.⁶⁰ A bíróság tehát az értékállandóság biztosításának letéteményeseként jelenik meg, hiszen, amint Bíró fogalmaz, ilyenkor „(...) az értékeltolódás miatt jogi normában segítséget nem kapó, üzleti kapcsolatban lévő

⁵⁸ 6/2013. PJE határozat, Indokolás, III. rész, 7. pont.

⁵⁹ A bíróság általi szerződésmódosítás egyes feltételeinek részletes vizsgálatát lásd: Juhász Ágnes: A bírói szerződésmódosítás jogintézményének alkalmazhatósága a hatályos Ptk. és a kapcsolódó bírói gyakorlat szerint, Polgári Jog, 2020/3-4. sz.

⁶⁰ Vö.: A Kúria Pfv.22354/2011/10. számú precedensképes határozata bérleti szerződés módosítása tárgyában (BDT 2012. 2769), A Kúria Pfv.20718/2021/6. számú precedensképes határozata bérleti szerződés módosítása tárgyában.

*partnerével megegyezni nem tudó jogalany a bírósághoz fordul az értékarányok visszaállítása érdekében.*⁶¹ Kérdésként merülhet azonban fel, hogy miként ítélendő meg az a helyzet, amikor a szerződő fél az értékarányosság helyreállítása érdekében kifejezetten a valorizáció igényével fordul a bírósághoz, vagyis azt kéri, hogy a bíróság a megbomlott szerződéses egyensúlyt valorizáció útján állítsa helyre. Ugy véljük, hogy ilyen esetekben a bíróság döntésével a szerződésben tartalmi módosulás nem áll be, hanem módosításról pusztán technikai értelemben beszélhetünk.

Bár a szerződés bíróság általi módosítása lehetőséget biztosít a szerződéses egyensúlyban beállt változások, aránytalanságok kezelésére, fontos látni, hogy *vannak olyan esetek is, amikor a megbomlott szerződéses egyensúly helyreállítása már a bíróság általi módosítás útján sem lehetséges*, mert a szerződéskötést követően bekövetkezett változás folytán az adott szolgáltatás már csak előre nem látott rendkívüli nehézségek vagy aránytalan áldozat árán (az ún. *áldozati határt meghaladva*)⁶² lenne teljesíthető, amely azonban a kötelezett részéről már nem várható el (*„kötelem túlnehezülése”*).⁶³ Az ítélezési gyakorlat ezt az esetkört nevezi *érdekbeli lehetetlenülésnek*, ahol a helyzet megoldását a szerződés bírói módosítás útján történő fenntartása helyett már csak a szerződés megszűnése jelentheti.⁶⁴

3.2.3. Az értékviszonyok megváltozásának jogalkotói korrekciója. A külső körülmények (pl. gazdasági válság) hatására megváltozó szerződéses értékviszonyok kezelésének jogalkotói megoldása alapvetően szintén kétféle lehet, hasonlóan a szerződő felek általi korrekciós lehetőségekhez. Ahogyan a szerződő felek a jövőbeli változásokra felkészülve szerződésükbe értékmegőrző (értékállandósági) klauzulákat építenek be, úgy a mindenkori jogalkotó is számolhat a gazdasági viszonyok változásával és ennek megfelelően *valorizációs jellegű rendelkezéseket* iktathat a polgári jogi szabályanyagba. (Egy hosszútávra készülő jogszabály – mint amilyen a polgári jogi kódex is – esetében a jogalkotóval szemben elvárás is, hogy efféle változásokkal számoljon...)

a) A hatályos Ptk. több helyen is rögzít olyan rendelkezést, amelynek segítségével a megváltozott körülményekre, gazdasági viszonyokra tekintettel utólagosan korrigálható az értékviszonyok megváltozása.⁶⁵ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a

⁶¹ Bíró (1992) i.m., 19. o.

⁶² „Az ügyletkötő feleknek az adós részéről a teljesítés végett hozandó áldozat mérvéről van tehát bizonyos közös elképzelésük és az áldozati határ fogalma nem más, mint ennek az elképzelt nagyságnak kifejezési alakja. Vö.: Leszkoven László: Érdekkérékenység és szerződésszegés, *Polgári Jog*, 2018/9. sz. [A továbbiakban Leszkoven (2018)].

⁶³ Kelemen László: *A szerződésen alapuló kötelem*, A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, Budapest, 1941, 87. o.

⁶⁴ A bíróság általi szerződésmódosítás és az érdekbeli lehetetlenülés összefüggéseiről lásd: Miskolczi Bodnár Péter: Érdekbeli lehetetlenülés és bírói szerződésmódosítás, *Jogtudományi Közöny*, 2024/5. sz., 213-223. o.

⁶⁵ Osztályrabocsátás esetén például bár az adomány juttatáskori értékét kell számításba venni, azonban az érdekelt a bíróságtól a *körülmények figyelembevételével vett más érték* (az ítélezési gyakorlatban tipikusan a hagyaték megnyíltakori érték) meghatározását is kérheti, ha számára a juttatáskori értéken való számításba vétel súlyosan méltánytalan. (Ptk. 7:57. § (1) bekezdés) A kötelesrész alapjának meghatározásánál a Ptk. szintén lehetővé teszi, hogy az ingyenes adomány értékét nem a juttatáskori, hanem más értéken vegye figyelembe a bíróság, amennyiben az adomány juttatáskori értéken való

definiáltan a szerződéses szolgáltatás és ellenszolgáltatás között beállt értékeltolódás jogalkotó általi korrekcióját tartalmazó rendelkezéssel a szerződési jogi szabályanyagban nem, vagy legalábbis meglehetősen ritkán találkozunk. Ennek oka, hogy a Ptk. alkalmazásában a kötelek, ezen belül is a szerződéses jogviszonyok területén minden esetben *prioritást élvez a szerződési szabadság elvének érvényesülése*, amelynél fogva elsődlegesen a szerződő felek jogosultak arra, hogy szerződéses jogviszonyukban – akár egyoldalú, akár konszenzuson alapuló szerződésmódosítás útján – változtatást eszközöljenek, amennyiben pedig nem sikerül egyetértésre jutniuk, úgy bírósághoz forduljanak és kérelmezzék a szerződés megváltozott életviszonyokhoz, gazdasági környezethez való adaptációját, hozzáigazítását.

A szerződéses szolgáltatások értékével kapcsolatosan érdemes megemlíteni a Ptk. 6:112. §-át, amely az érvénytelenség jogkövetkezményeinek rendszerében az eredeti állapot helyreállításának szabályait tartalmazza. A hivatkozott szakasz (2) bekezdése az eljáró bíróság számára követelményként fogalmazza meg, hogy az eredeti állapot helyreállítása során gondoskodjon a szolgáltatások eredeti értékegyensúlyának fenntartásáról. A Ptk. normaszövegét nézve ez egy egyértelmű, tiszta értékállandósági rendelkezésnek tekinthető.

Noha az értékállandósággal a jelen tanulmányban alapvetően a szerződéses viszonyok vonatkozásában foglalkozunk, a vizsgált témakörhöz kapcsolódóan érdekes adalék, hogy a hatályos Ptk. a szerződésen kívüli köteleknél, a felelősségtani szabályok körében is tartalmaz „az értékek állandóságára” vonatkozó rendelkezést. Noha a Ptk. 6:112. §-ához képest kevésbé egyértelműen, azonban mégis az értékviszonyok arányainak fenntartását, az értékállandóság biztosítását célozza az a szabály, amely lehetővé teszi a kártérítési járadék mértékének korrekcióját a járadék meghatározásánál figyelembe vett körülmények lényeges megváltozása esetén. (A teljesség kedvéért szükséges megjegyezni, hogy az említett körülmények megváltozása esetén a nemcsak a járadék mértékének, hanem a járadékfizetés időtartamának megváltoztatása, sőt, akár a járadékfizetési kötelezettség megszüntetése is kérhető.)⁶⁶

A Ptk. szabályanyagán belül talán az egyik legegyszerűbb szakasz, ahol a jogalkotó kifejezetten kitér az értékviszonyok megváltozásának figyelembevételére, szintén a kártérítési jogi rendelkezések között található. A Ptk. 6:534. § (1) bekezdése szerint abban az esetben, ha a károkozás és az ítélethozatal időpontja között *az időmúlásra vagy egyéb körülményre tekintettel az értékviszonyokban jelentős változás következett be*, a bíróság az okozott kár mértékét az ítélethozatal időpontjában fennállt értékviszonyok szerint határozhatja meg. A normaszövegből jól látható, hogy az értékviszonyok változásának figyelembe vétele a bíróságok

számításba vétele súlyosan méltánytalan lenne. (Ptk. 7:80. § (2) bekezdés) Szintén a kötelesrész alapjának kiszámításánál rögzíti a Ptk., hogy a szerződés megkötésétől számított két éven belül megnyílt öröklés esetén a kötelesrész alapjához hozzá kell számítani az öröklési, tartási, életjáradéki vagy gondozási szerződéssel elidegenített vagyon értékének a ténylegesen nyújtott tartás, életjáradék, illetve gondozás értékével nem fedezett részét, az átruházott vagyon, a nyújtott tartás és a gondozás értékét, valamint az életjáradék összegét pedig *az öröklés megnyílásának időpontjában számított értéken kell figyelembe venni*. (Ptk. 7:80. § (4) bekezdés)

⁶⁶ Ptk. 6:530. §

számára nem kötelezettség („határozhatja meg”). Abban az esetben viszont, ha a bíróság mégis számol ezzel a változással, úgy az értékviszonyok meghatározása több szempontból is lényeges lesz. Egyrészt, ez az időpont lesz irányadó a károkozó késedelmi kamat fizetésére irányuló kötelezettségére, innentől köteles majd kamatot fizetni. Másrészt azonban, a jogalkotó az ár- és értékviszonyok meghatározásának kockázatát a károsultra telepíti – és ennek megfelelően nem ad lehetőséget az értékviszonyok változásának figyelembe vételére – abban az esetben, ha az a kártérítési igénye érvényesítésével felróhatóan késlekedik.⁶⁷

A Ptk. fentebb hivatkozott rendelkezései többé-kevésbé *expressis verbis* jelleggel fogalmazták meg az értékviszony-változás értékelésének követelményét. Vannak azonban olyan rendelkezések is, amelyek funkcionálisan szolgálják az értékviszonyok kiegyenlítését és biztosítják a szerződéses egyensúlyt. Kandidátusi értekezésében Bíró kiemelt figyelmet fordít a kamatra, elismerve annak értékegyensúlyt biztosító szerepét.⁶⁸ Az egyenértéki kamatot olyan átfogó törvényi kamatként nevesíti, amely „az indokolatlan pénztartozásban testet öltő vagyoneltolódásokat generális érvénnyel hivatott kiküszöbölni”⁶⁹ és amely alkalmas az egyenértékűség és „az időmúlás során az ellenérték (pénz) belső értékének (reálértékének) változásaiból előálló értékelődés kompenzációjára.”⁷⁰ Ezt a megközelítést hangsúlyozza egy közelmúltban megjelent tanulmányában Leszkoven László is, kiemelve, hogy az egyenértéki kamat nem megszokott, hagyományos kamatfajta, hanem annak *egyenértéket teremtő, egyensúlyt őrző funkciója* van.⁷¹

b) Jogalkotói szinten az értékviszonyok lényeges megváltozására adható másik válasz a *válságjog-alkotás*⁷², amikor a jogalkotó a körülmények megváltozásának hatására tömegesen értékaránytalanná váló szerződéseket „egyetlen mozdulattal”, külön jogszabály megalkotásával rendezi. König a válságjogi szabályok közös vonásaként említi, hogy azok „(...) minden szemrebbenés nélkül teszik túl magukat a feleknek ügylet-kötési szándékán, tehát azokon, az általános magánjog szabályai szerint megengedett érdekeken, amelyeket a felek a szerződés kötése által védeni kívántak.”⁷³ Az idézett gondolat jól érzékelteti, hogy az effajta jogalkotási megoldások a polgári jogi kódexbe épített értékállandóságot biztosító rendelkezésekhez képest lényegesen drasztikusabbak és azokat – többek között ezen jellemvonásukra is tekintettel – a gyakorlatban – történelmi korszaktól függetlenül – mindig meglehetősen sok vita övezi.

A magyar magánjog történetét áttekintve ilyen jogszabályként említhető a korábban már hivatkozott 1928. évi valorizációs törvénycikk, amely ugyanakkor nem teljes körűen, hanem pusztán egyes magánjogi tartozások átértékeléséről rendelkezett, meglehetősen szűkre szabva ez utóbbiak körét.⁷⁴ Időben nem sokkal

⁶⁷ Ptk. 6:534. § (2) bekezdés.

⁶⁸ Bíró (1992) i.m., 142. o.

⁶⁹ Bíró (1992) i.m., 161. o.

⁷⁰ Bíró (1992) i.m., 165. o.

⁷¹ Leszkoven László: Ilyen nincs... és mégis van...! (?), *Gazdaság és Jog*, 2022/3-4., 49-51. [a továbbiakban Leszkoven (2022)].

⁷² A válságjog témaköréhez lásd: König Endre: Válság-jogszabályok, *Jogállam*, 1933/7. sz., 266-270. o.

⁷³ König i.m., 266. o.

⁷⁴ Vö.: 1928. évi XII. törvénycikk, 4-6. §§

később látott napvilágot az aranyban teljesítendő fizetések tárgyában kiadott 410/1932. M. E. számú minisztériumi rendelet, amely a valóságos aranyban vagy aranyérmékben (tehát effektíve aranyban) fizetendő pénztartozások pengőértékre történő átszámításáról rendelkezett.

A valorizációs jogalkotás régi magyar magánjogban megjelenő példáin túl említést érdemel, hogy valorizációs jellegű jogszabályi rendelkezések – igaz, nem válságjogi jelleggel megalkotva – napjainkban is léteznek, ezek azonban nem a pénztartozások átértékeléséhez kapcsolódnak, hanem a nyugdíjak folyamatos, inflációhoz való hozzáigazítását szolgálják. A Kormány ugyanis köteles évente (minden év márciusában)⁷⁵ meghatározni a KSH által közzétett nettó átlagkereset-növekedési adatok alapján meghatározni a valorizációs szorzószámokat az öregségi nyugdíj alapját képező havi átlagkereset kiszámításához. A nyugdíjak esetében a valorizáció kifejezett célja az, hogy a nyugdíjazást megelőző második és a korábbi évek kereseteit a nyugdíjazást megelőző év kereseti szintjéhez igazítsa.

Más esetekben a társadalom széles rétegeit érintő körülményváltozás *a szerződések tömeges módosítását igényli*, azonban ennek kiszolgálására a bírósági szerződésmódosítás jogintézménye nem alkalmas és a jogalkotónak ezért kell beavatkoznia és „rendet tennie” a körülményváltozás okozta szerződéses rendetlenségben. Ahogyan azt az Alkotmánybíróság és – a tanulmány során több alkalommal is hivatkozott jogegységi döntésében – a Kúria is egyaránt megfogalmazta, *„a felmerült társadalmi problémák kezelésének célszerű és legitim eszköze a jogalkotói aktus lehet, minthogy a jogalkotó az ilyen jogviszonyok „korrekciója során” a felek érdekeinek figyelembevétele mellett az össztársadalmi érdekekre is tekintettel tud lenni.”*⁷⁶

Bár a külső körülmények jelentős megváltozásának hatására, azzal párhuzamosan a legtöbb esetben megváltoznak a felek által nyújtandó szerződéses szolgáltatások egymáshoz való arányai, a jogalkotó sokszor mégsem a megbomlott szerződéses egyensúly helyreállítását tűzi ki elsődleges célul, hanem a jogviszonyok más módon történő rendezésére törekszik. Jól látszik azonban, hogy a jogalkotói döntéseket mozgató motivációk, a háttérben meghúzódó jogpolitikai indokok gyakorta nincsenek összhangban a polgári jog általános, elvi szintű elvárásaival⁷⁷, így például az egyensúlytalanná vált szerződéses állapotok kezelésének igényével. Ennek számtalan példája azonosítható, ha áttekintjük az elmúlt néhány év „jogalkotási termékeit”.

Az utóbbi másfél évtizedben a válságok sorra követték egymást: a 2008-as, a hatását világszerte érzékeltető gazdasági és pénzügyi válság folyamányaként a 2010-es évekre hazánkban devizahiteles válság alakult ki, amelyet követően nem sokkal az emberek már egy egészségügyi veszélyhelyzet, a Covid-19 okozta

⁷⁵ 2025-ben a valorizációs szorzószámokat a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény végrehajtásáról szóló 168/1997. (X. 6.) Korm. rendelet módosításáról szóló az 59/2025. (III. 31.) Korm. rendelet határozta meg.

⁷⁶ 32/1991. (VI. 6.) AB határozat, Indokolás, III. 3. pont; 6/2013. Polgári jogegységi határozat, Indokolás, III. rész, 7. pont.

⁷⁷ A Ptk. 1:1. § szerint a polgári jogi kódex a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait a *mellérendeltség* és *egyenjogúság* elve szerint szabályozza. A törvény hatályának effajta kijelölése alapján a polgári jog mindig az egyensúly irányába hat.

világjárvány kellős közepén találták magukat, míg napjainkban az energiaválság és a fegyveres konfliktusok (pl. ukrán-orosz háború) hatására folyton változó gazdasági körülmények teszik próbára a szerződéses jogviszonyok értékbeli stabilitását.⁷⁸

Az említett válságok nyomán számtalan jogszabály született. A devizahitelekkel kapcsolatosan felmerülő problémákra adott jogalkotói válaszok a *devizahiteles törvényekben*⁷⁹ nyertek rögzítést, míg a kormány a pandémia szerződéses jogviszonyokra kifejtett negatív hatásait kormányrendeleti úton⁸⁰, a fennálló jogviszonyok tartalmának megváltoztatása útján⁸¹ (pl. fizetési moratórium beiktatása, THM mértékének maximalizálása, felmondási tilalom, stb.⁸²) igyekezett enyhíteni.⁸³ Az energiaválságra reagálva 2022 óta szintén számos jogszabály módosult.⁸⁴

A jelen tanulmánynak nem célja a felsorolt válságokra válaszreakcióként adott jogalkotói lépések, elfogadott jogszabályok értékelése, azonban az egyes jogszabályi rendelkezések közelebbi vizsgálata igazolni látszik azt a korábban tett megállapítást, miszerint egy adott jogszabály elfogadásával a jogalkotó által elérni kívánt jogpolitikai célok és a polgári jog rendszerszintű céljai nem minden esetben vágnak egybe, vagyis, az elfogadott jogi rendelkezések nem feltétlenül szolgálják a meg bomlott szerződéses értékarányok helyreállítását, az értékállandóság biztosítását.

4. Záró gondolatok

Az egyensúlyi helyzet létrehozására való törekvés és az egyensúly fenntartásának igénye kezdettől fogva a magyar magánjog egyik vezérmotívumaként jelenik meg.

⁷⁸ A Covid-19 világjárvány, illetőleg általánosságban a válságok szerződéses jogviszonyokra kifejtett hatásának átfogó vizsgálatát lásd: Bán Dániel: A világjárvány hatása a tartós szerződéses viszonyokra, In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.): *A COVID-19 és a gazdasági jog: A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra*, Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2023, 13-31.; valamint Leszkoven László: A világjárvány hatása a polgári jogi szerződésre: szerződési hűség és áldozati határ új megvilágításban, In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.) i.m. 299-316. [a továbbiakban Leszkoven (2023)]; Bodzási Balázs: A válsághelyzetek hatásai a tartós szerződéses jogviszonyokra, *Jogászegyleti Értekezések*, 2023, Budapest, 13-34.

⁷⁹ 2014. évi XXXVIII. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről (DH1 törvény); 2014. évi XL. törvény a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről (DH2 törvény); 2014. évi LXXVII. törvény a egyes fogyasztói kölcsönszerződéses devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről (DH3 törvény).

⁸⁰ 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet a koronavírus világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről.

⁸¹ Vö.: Ptk. 6:60. § (1)-(2) bekezdés

⁸² 47/2020. (III. 18.) Korm. rendelet, 1-3. §

⁸³ Ez utóbbi jogintézmények bank szerződésekre kifejtett hatásának vizsgálatát lásd: Bógyi Attila – Gacsai Márkó – Greczer Balázs – Kovács Levente – Martonovics Bernadett: *A veszélyhelyzeti jogalkotás, a hiteltörlesztési moratórium és a kamatplafon hatása a banki szerződésekre*, In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.) i.m. 55-95.

⁸⁴ Pl. 2015. évi LVII. törvény az energiahatékonyságról.

Az egyensúlyi helyzet folyamatos fenntartása, az értékállandóság biztosítása a kötelmi (szerződéses) jogviszonyokban a polgári jog olyan magasabb – magasztosabb céljaként fogalmazódik meg, amelynek a jog a legkülönbözőbb módokon és módszerekkel kíván érvényt szerezni.

Bíró szerint „[m]inden kötelmi viszony lényege, alapuljon bármilyen causan is, hogy a teljesítendő szolgáltatással szemben vele egyenértékű szolgáltatásnak kell állnia (előremutató kötelelem), illetve ha felborult a vagyoni egyensúly, azt valós (reális) értéken kell kompenzálni (múltbanéző kötelelem). Az egyenértékűségnek a kötelelem keletkezésekor (értékarányosság) és a megszűnésekor (értékállandóság) egyaránt fenn kell állnia (...)”⁸⁵

A szerződéses szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékarányainak fenntartása elsődlegesen a kötelemben lépő felek feladata, a jogszabály által megszabott keretek között. Ennek megfelelően az értékarányosság és az értékállandóság a mindenkor jogalkotó részéről nem pusztán követelményként jelenik meg, hanem az intézményes támogatást is élvez a különböző jogi rendelkezések (pl. az érvénytelenség jogkövetkezményének hozzárendelése a jogellenesen egyensúlyhiányos helyzetekhez, a bíróság szerződésmódosító jogának rögzítése, az értékviszonyok megváltozásának értékelését előíró rendelkezések törvénybe foglalása, stb.) útján.

Az „értékállandóság jogvédelmet igénylő követelménye”⁸⁶ különösen fontos a tartós jogviszonyok esetében, ahol a feleknek eleve számolniuk kell a körülmények szerződéskötés időpontjához képest utólagosan bekövetkező változásával és annak a közöttük fennálló jogviszonyra kifejtett hatásaival, így például az értékviszonyok megváltozásának eshetőségével. A körülményváltozások – és az azok által a szerződéses jogviszonyra gyakorolt hatások – azonban nem egyformák. Némely változás a Ptk. vonatkozó rendelkezésének (pl. az értékviszonyok változásának figyelembevételét előíró 6:534. § (1) bekezdés) alkalmazásával megfelelőképpen kezelhető, míg más esetben – a szerződő felek konszenzusának hiányában – a bíróság „üti helyre” a jogviszony megbomlott egyensúlyát. Az említett megoldási lehetőségek mellett jól látható azonban, hogy különösen az utóbbi másfél évtized gazdasági és társadalmi változásai, válságai a jogalkotót és a jogalkalmazókat egyaránt újfajta kihívások elé állítják, hiszen – amint Leszkoven írja –, „[v]álságos időben felértékelődik a gazdasági egyensúly megőrzésének – pontosabban a megbillenés lehető elkerülésének – igénye.”⁸⁷

Az identitási (azonossági) elmélet szerint a pénztartozásként megfizetésre kerülő pénzüsszegnek a pénz értékének megváltozása esetében is azonos gazdasági értékkel kell bírnia. Kérdés ugyanakkor, hogy az (pénz)érték állandóságának effajta biztosítása miként valósulhat meg egy folytonosan változó inflációs környezetben, vagy éppen a kortárs gazdasági folyamatokban megjelenő új elvárások (pl. fenntarthatóság) és érdekek (pl. közérdek) fényében. Nem lehet vitás, hogy a kötelmi jogi szabályozásnak meg kell találnia az egyensúlyt a szerződési szabadság alapelve és a modern igazságossági elvek érvényesülése között, amelyek rendszerében az értékegyensúly, az értékarányosság és az értékállandóság egyaránt

⁸⁵ Bíró (1992) i.m., 232. o.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Leszkoven (2023), i.m. 313. o.

olyan alapvető követelményként jelennek meg, amelyek egyidejűleg ötvözik és erősítik a szerződési jog társadalmi és gazdasági funkcióit. Azzal, hogy az értékállandóság követelménye a szerződéses értékviszonyok fenntartását várja el, bizonyosságul is szolgál a polgári jog rugalmasságára, miközben egyúttal keretet is ad a jogviszonyok változó körülményekhez való hozzáigazítása lehetőségeinek.

Irodalomjegyzék

- Bán Dániel: A világjárvány hatása a tartós szerződéses viszonyokra, In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.): *A COVID-19 és a gazdasági jog: A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra*, Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2023, 13-31.
- Baur, Jürgen F.: Salvatorischen Klauseln. In: Baur, J. F. (Hrsg.): Festschrift für Ralf Vieregge zum 70. Geburtstag am 6. November, De Gruyter, Berlin – New York, 1995, pp. 31-42. <https://doi.org/10.1515/9783110901900-005>
- Benke József: Első könyv. Bevezető rendelkezések, In: Bodzási Balázs – Tókey Balázs (szerk.): 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 25-80.
- Bessenyő András: A devizahitelek és a római jog II. A devizaklauzula lehetséges értelmezései, JURA, 2015/1., 5-12.
- Beyer, Jens-Uwe.: Salvatorische Klauseln: Bedeutung, Zweckmäßigkeit, Formulierungsvorschlag, Steuer, Wirtschaft und Recht 47., Eul Verlag, Bergisch Gladbach, 1988
- Bíró György: Az értékállandóság biztosítékai a kötelmi jogviszonyokban (kandidátusi értekezés), Miskolc, 1992
- Bíró György: Kötelmi jog. Közös szabályok. Szerződésan, Novotni Kiadó, Miskolc, 2010
- Bodzási Balázs: A válsághelyzetek hatásai a tartós szerződéses jogviszonyokra, Jogászegyleti Értekezések, Budapest, 2023, 13-34.
- Bógyi Attila – Gacsál Márkó – Greczer Balázs – Kovács Levente – Martonovics Bernadett: A veszélyhelyzeti jogalkotás, a hiteltörlesztési moratórium és a kamatplafon hatása a banki szerződésekre, In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.): *A COVID-19 és a gazdasági jog: A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra*, Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2023, 55-95.
- Dezső Gyula: A kötelelem tartalma, In: Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog III. Kötelmi jog általános része, Budapest, 1939, 400-451.
- Juhász Ágnes: A bírói szerződésmódosítás jogintézményének alkalmazhatósága a hatályos Ptk. és a kapcsolódó bírói gyakorlat szerint, Polgári Jog, 2020/3-4. sz.
- Juhász Ágnes: A jogviszony tartós jellege és annak jelentősége a szerződési jogban, Erdélyi Jogélet, 2022/3. sz., 103-118.
- Juhász Ágnes: A polgári jogviszony tartósságának kérdéséről, Jogtudományi Közlöny, 2019/4. sz., 156-164.
- Juhász Ágnes: A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban, Wolters Kluwer, Budapest, 2019

-
- Kelemen László: A szerződésen alapuló kötelem, A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, Budapest, 1941
 - König Endre: Válság-jogszabályok, Jogállam, 1933/7. sz., 266-270.
 - Kriston Edit: Az értékaránytalanság, mint érvénytelenségi ok a családtagok vagyoni jogi szerződéseiben, Miskolci Jogi Szemle, 2021/3. sz. (2. klsz.) 211-225.; <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1030>
 - Leszkoven László: A világjárvány hatása a polgári jogi szerződésre: szerződési hűség és áldozati határ új megvilágításban, In: Bodzási Balázs – Csehi Zoltán (szerk.): *A COVID-19 és a gazdasági jog: A koronavírus-járvány és a rendkívüli jogrend hatása a magyar gazdasági jogi szabályozásra*, Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2023, 299-316.
 - Leszkoven László: Érdekkézenesség és szerződésszegés, Polgári Jog, 2018/9. sz.
 - Leszkoven László: Ilyen nincs... és mégis van...!(?), Gazdaság és Jog, 2022/3-4., 49-51.
 - Marchand, Sylvain: *Clauses contractuelles. Du bon usage de la liberté contractuelle*. Helbing Lichtenhahn Verlag., Basel, 2008
 - Menyhárd Attila: Az érvénytelenség, In: Bodzási Balázs – Tókey Balázs (szerk.): 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 1469-1522.
 - Menyhárd Attila: Az uzsorás szerződésről, In: Kisfaludi András (szerk.): *Liber Amicorum – Studia L. Vékás dedicata*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1999, 221-240.
 - Miskolczi Bodnár Péter: Érdekbeli lehetetlenülés és bírói szerződésmódosítás, Jogtudományi Közlöny, 2024/5. sz., 213-223. o. <https://doi.org/10.59851/jk.79.05.1>
 - Nochta Tibor: Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság?, Jog – Állam – Politika, Nordhues, Paul.: *Salvatorische Klauseln – Funktionsweise und Gestaltung*. Juristische Arbeitsblätter, Vol. 43 (2011), No. 3, pp. 211-216
 - Pomeisl András: A devizaalapú kölcsönszerződések egyes dogmatikai kérdései (doktori értekezés), Budapest, 2020
 - Sándor István: A feltűnő értékaránytalanság egyes elméleti és gyakorlati aspektusai, Miskolci Jogi Szemle, 2021/3. sz. (2. klsz.), 50-69.; <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.3.1019>
 - Szalma József: Értékmegőrző (valorizációs) klauzulák a tartós pénzkötelmekben, In: Sándor István – Czirfusz, György (szerk.): *Kihívások a magánjog területén a 2020-as évek elején: A Szladits Károly professzor tiszteletére Dunaszerdahelyen 2023. szeptember 21-én tartott konferencia előadásainak szerkesztett változata*, Közjegyzői Akadémia Kiadó, Budapest, 2024, 129-166.
-